

Foglalkozásban való különlegességek. Mezőgazdasági faluban, aki több jószágot tart vagy azzal kereskedik, az innen kapja a ragadványnevét. Ilyenek: Bikás, Birkás, Bíró, Bivalyos, Kupec, Motoros, Csordás, Vadór.

Születési hely, származás. Máshonnan jöttek. Ilyen pl. Kalocsai.

Társadalmi tisztség. Két személy bíró volt, ezért sok év után is ezzel különböztetik meg őket.

Csúfoló név. Oly magatartásért adják ezt, amikor rossz szokás vagy rossz tulajdonság, közfelfogás szerinti eltérő viselkedésért gúnynév lesz a nép válasza. Ilyenek: Párnahuzogató, Csettegős, Totyó, Veszett, Kupec.

HULEY ALFRÉD

ÁDÁMOK ÉS ÉVÁK

A Kaposvölgy vagy Kaposmente e folyó eredetétől, Kaposfőtől a régi megyehatárig, Kapospuláig terjed. A falvak többségének magyar, néhányak pedig német anyanyelvű a lakossága. A völgy 24 településének keresztnévanyagát vizsgálva feltűnik, hogy a 18--19. században az ikrek névválasztása némileg eltér az egyes gyermekek névadásától.

Míg ez utóbbinál gyakori volt -- főleg az elsőszülötteknél -- a szülő nevének választása, addig a német falvak lakosainál a keresztszülő nevét kapta az újszülött. Egyes magyar településeken erősen igazodtak a naptári névnaphoz (Gölle, Taszár), másutt a kor divatos utónevei közül választottak a szülők nevet gyermeküknek. Az ikrek névadásánál több és más motívumok is közrejátszottak. Ilyenek voltak: a bibliában együtt szereplő névpár választása (Gáspár - Menyhért - Boldizsár; Mária - Magdolna), a naptárban közel eső névnapok kombinációja (Péter-Pál; Sándor-József), történelmi személyiségek neve (Ferenc-József; Mária-Terézia) stb. Általában elmondható, hogy az ikrek névadása esetében a szülők másfajta lehetőségeket is kihasználtak, megfigyelhető a változatosságra, az érdekesebb névpárok választására való törekvésük.

Az ikrek névadásának most csupán egyetlen motívumát kívánom bemutatni, ez pedig a vegyes ikreknél található Ádám-Éva névpár választása.

Az adatgyűjtéskor feltűnt, hogy a Kaposmentén e vizsgált két évszázad alatt milyen sok kettős és hármas ikerszülés volt. A 97 202 újszülöttből 1551 esetben találunk kettős, 19 alkalommal hármas ikreket. Ez a szám a valóságban valószínűleg még magasabb, hisz sok faluban a 18. század első felében még nem volt anyakönyvezés. Érdekes az ikrek nemi aránya is: 466 fiú, 465 lány és 639 vegyes iker fordult elő a matrikulákban. Mint látható, a fiú és leány ikrek száma szinte azonos, a vegyeseké viszont közel másfélszerese az előzőknek.

A vegyes ikreknél megfigyelhető, hogy milyen gyakran választották az Ádám-Éva névpárosítást. A 639 vegyes ikerből 147 kapta e neveket, ez az összes adat 23 %-át adja, tehát közel negyedrészüknél volt a keresztnéve. Mivel feltűnt egyrészt, hogy ez a névadási szokás az egyes plébániák, sőt az azokhoz tartozó községekben is nagyon eltérő módon jelentkezett, másrészt nem december 24-én vagy akörül születtek e gyerekek, ezért az összes adatot falvanként és 25 éves korszakokként megvizsgáltam.

A legtöbb vegyes iker a legnagyobb falvak anyakönyveiben van rögzítve: Toponáron 70, Göllében 65, Attalában 54, Nagyberkiben 46, Kaposfőn 45. Legkevesebb a két legkisebb településen: Inámban 7, Alsóhetényben 9, de viszonylag kevés található Fonóban (10), Orciban (11), Kaposhomokon (15). Természetesen az ikrek száma nincs (vagy nem mindig van) arányban a lakosságával. Így a viszonylag kicsi Batében 28, Kaposfüreden 35, de a jóval nagyobb Mosdósra csak 24, Taszáron 23 a számuk. Hogyan is oszlik meg az Ádám-Éva nevek aránya falvanként a vegyes ikreknél? Szám szerint tekintve legtöbb Toponáron (21), Attalában (20), Göllében (15) és Kercseligetén (11). Az ikrekhez viszonyítva pedig két plébánia területe (a filiákkal együtt) kiemelkedő e névválasztásnál a folyó völgyében: Taszár (Baté, Fonó, Orci, Zimány) és Attala (Kapospula, a később külön váló Mosdós, Szabadi), tehát a megyeszékhelytől, Kaposvártól keletre eső falvak többsége. A legmagasabb az arány Kapospulában, ahol a 13 vegyes ikerekből 6, Inámban 7-ből 4, Orciban 11-ből 4, Taszáron 23-ból 9 kapta e keresztnéveket.

Ha a vallás szerinti megoszlás alapján vizsgáljuk e névadási lehetőséget, kitűnik, hogy a vegyes vallású (katolikus + református) községekben vagy nem, vagy csak kevéssé éltek e lehetőséggel: Kaposfőn a 20 vegyes ikerből csupán 3, Orciban szintén, ugyanakkor Kaposmérőben és Kaposújlakon egyetlen testvérpár sem kapta az Ádám-Éva keresztnévet. A két előző falu esetében is katolikus hatásra gyanakodhatunk (pl. katolikus vallású volt a bába, vegyes házasságok stb.).

A Kaposvölgy németajkú települései Kaposhomok, Kercseliget, részben német Kaposfő és Nagyberki, ahol szintén másképp alakult az ikerk megnevezése. Az egyes szülések adatai azt bizonyítják, hogy a némettség körében kedvelt volt az Ádám férfinév, s kiemelkedően gyakori az Éva női név (ez utóbbi Kaposhomokon és Kercseligeten is a 6. leggyakoribb keresztnév 6,62 és 6,45 %-kal.). Ennek ellenére e névpárosítás ritka. A korábbi német falvak közül Kercseliget kiemelkedik, a 41 vegyes ikerből 11-nél találjuk e névpárt, Kaposhomokon a 15-ből már csak egynél. A később betelepített vegyes anyanyelvű Nagyberkiben (pontosabban Kisberkiben) a 46 ikerből csak 4 (ebből 2 korai magyar adat, kettő pedig a 19 század végi), Kaposfőn (Német-Szomajomban) pedig 25-ből csupán egy ilyen esetet jegyeztek fel.

A regisztrált esetek száma azt bizonyítja tehát, hogy e szokás főleg a folyóvölgy nagyobb, keleti részében volt jellemző, ott is a katolikus magyar lakosságnál.

Ha 25 éves korszakok alapján tekintjük át a számadatokat, akkor kiemelkedő aránnyal a következő esetekben találkozunk:

Attala	1826 - 50 között	14	vegyes ikerből 6 az Ádám-Éva és
	1851 - 75		10--8;
Baté	1801 - 25		5--4;
Gölle	1738 - 5		7--5;
Inám	1826 - 50		3--3;
Kapospula	1876 - 1900		4--3;
Mosdós	1776 - 1800		4--4 és
	1851 - 1875		5--3;
Orci	1776 - 1800		3--2 és
	1801 - 1825		2--2;
Szabadi	1776 - 1800		4--3;
Taszár	1801 - 1825		5--4;
Toponár	1776 - 1800		10--7 és
	1801 - 1825		11--7 az arány.

Ez utóbbi faluban, Toponáron ez a szokás a sok idegen betelepítésével elsorvad, úgy látszik, a főként szláv jövevények nem vették át az eredeti magyar lakosságtól. Pedig még 1806-ban, tehát ugyanazon évben, három ikerpár is ezt a nevet kapta. (Adataik a kaposvári plébánia anyakönyvében olvashatók, mivel ezidőben a falu a megyeszékhely filiája volt.) Ha 25 éves korszakonként vizsgáljuk meg a névpár gyakoriságát, akkor kiderül, hogy a kis táj-

egységen 1825-ig emelkedett egyenletesen az Ádám-Éva nevű ikrek száma, majd azután folyamatosan csökkent. A legtöbb vegyes iker 1851--75 között született, itt még egyszer némi emelkedés tapasztalható, de az arány nem éri el a korábbi 1/2-1/3 részt már.

Az arányok vizsgálata igaz ugyan, hogy néhány érdekességre felhívta a figyelmet, mégsem adott magyarázatot a névadás kialakulásának okára. Ezért megvizsgáltam azt is, hogy más motívum nem játszik-e szerepet, így például a születés ideje és a naptári névnap közelségének megfelelése. Csupán 3 esetben fordul elő viszonylagos egybeesés, ezt azonban az összes adathoz viszonyítva (147) esetlegesnek, véletlennek vagy elenyészőnek vehetjük: Baté 1809. dec. 26.; Gölle 1772. dec. 23.; Toponár 1826. dec. 29.

A szülő vagy keresztszülő utónevével való egyezés is igen ritka, éppen ezért lehet véletlen is: pl. Attalában a 20 Ádám-Éva közül mindössze 2-nél fordul elő egybeesés a keresztszülő nevével (1857 Éva, 1874 Ádám) és egyszer az anyáéval (1875 Éva). Mivel ezek az adatok nem indokolják a leírt névválasztást, ezért újra átnéztem a keresztelési anyakönyveket, különös gondot fordítva a megjegyzés rovatokra, s összevetettem azokat a halálozási anyakönyvekkel. Kiderült, hogy az Ádám-Éva névre keresztelt ikrek röviddel a születésük után szinte mind meghaltak. Ekkor tűnt csak föl, hogy az egyes gyermekeknél is nagyon gyakori főleg az Ádám, kevésbé az Éva név adása, ha az újszülött rövid ideig élt (negyed óra, pár óra, esetleg egy-két nap). Az ikrek közül csak az kapta e nevet, amelyik élet képtelennek bizonyult. Így Kapospulán 1880-ban Katalin-Éva (+), Szabadiban 1883-ban Ádám-Fiú (++), Csomában 1883-ban Gyula-Ádám (+), Szabadiban 1885-ben Ádám-Leány (++), Kercseligeten 1785-ben György-Ádám (+), 1872-ben Éva-Éva (++) stb.

Ugyanez a jelenség tapasztalható a hármasok esetében is. A Kaposvölgy 19 hármas ikre közül ötnél olvashatjuk az Ádám-Éva keresztnevet (Gölle 1805 és 1853, Kaposfüred 1765, Kercseliget 1871, Toponár 1815).

Megfigyelésemet megbeszéltem a plébániák vezetőivel, akik érdeklődtek idősebb falubéli lakosoktól, sőt idős bábától is, s ekkor derült fény ennek az érdekes névadási szokásnak az okára. Régen a plébánosok pontosan vezették a bábák nevét is, sőt némely helyen még azt is rögzítették, hogy az adott baba mikor tett esküt. Ez az eskü több dolgot tartalmazott: nem végeznek magzatelhajtást, szükség esetén a még élő újszülöttet megkeresztelik, halva született gyereket nem keresztelhetnek stb. Az anyák a 18--19. században mind otthon szültek a falvakban. Az amúgy is magas csecsemőhalálozás mellett az ikrek közül több bizonyult életképtelennek, s hamarosan

meg is halt. Ha látta ezt a szülést vezető bába, azonnal megkeresztelte az újszülöttet, hogy ne pogányként haljon meg. Ezért található az akkor hivatalos okiratként elfogadott, egyházi keresztelési anyakönyvek megjegyzés rovatában: bába szükségben vagy bába keresztiséget ért, esetleg a keresztiséget végző rovatban: „XY bába szükségben”.

A halottiban pedig: „bába keresztiség” után meghalt, élt ... órát/napot. Ilyenkor a bába legtöbbször meg sem kérdezte a szülőket a gyermek neve felől, hanem az ősszülők, az első bibliai emberpár nevét adta az újszülötteknek. Természetesen előfordult, hogy a gyenge csecsemő mégis életben maradt, s felnőtt. (Ezért találkozunk ritkán a halotti matrikulákban idős, Ádám nevű férfiakkal is. Az Éva nevéknél ez nem figyelhető meg, mivel e női név amúgy is gyakori volt a Kapos völgyében.

Ismert tény, hogy az esetek legtöbbszörében a szülők már a terhesség idején eltervezték az újszülött nevét. Az ikrek születése azonban viszonylag váratlan volt abban az időben, a névválasztásra kevés idejük volt. A Kaposmentén a keresztelést aznap vagy másnap végezték (a szüléstől, a plébánia távolságától, időjárástól stb. függően), ezért a névválasztáskor a legkézenfekvőbb motívumok jöhettek csak számításba.

Ez lehetett az oka annak, hogy az ikrek viszonylag ritkán kaptak több utónevet. A 147 Ádám-Éva párból mindössze egy Zimányban: Ádám Antal és Éva Julianna (1753).

A leírt adatok azt bizonyítják, hogy az újszülöttek névadása legtöbbszörben valami módon motivált volt. Mivel az idő távlatából az alapvető okokra rákérdeznünk nincs mód, a legpontosabb írásos dokumentumok sem adnak rá választ, felderítésük, a valódi ok kinyomozása nagyon nehéz, sok feltételezésen alapuló bizonyítás lehet csupán. Így vagyunk a Kaposvölgye korán meghalt vegyes ikreivel: Ádámjaival és Éváival is.

FÜLÖP LÁSZLÓ

UTÓNEVEINK „NŐIESSÉGE”, „FÉRFIASSÁGA”

A kérdést a hagzás, a hangok keltette asszociációk oldaláról fogjuk vizsgálni. Kezdjük azonban egy kis statisztikával!

A Magyar utónévkönyv (Ladó 1971) a névcikkek végén csillaggal jelölve megadja, hogy az 1967-ben születettek (a most éppen huszadik életévbe lépők)